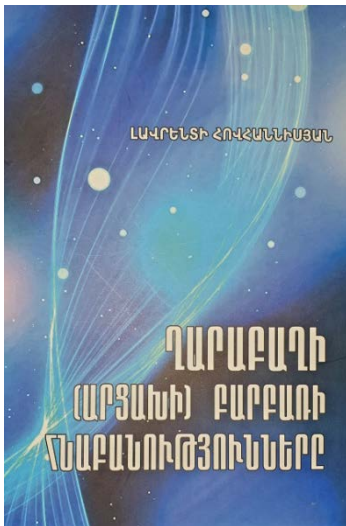

**ԼԱՎՐԵՆՏԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, ՂԱՐԱԲԱՂԻ (ԱՐՑԱԽԻ) ԲԱՐԲԱՌԻ
ՀՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԵՐԵՎԱՆ, «ԱՐՄԱՎ», 2024, 70 ԷՋ:**

**LAVRENTI HOVHANNISYAN, THE ARCHAISMS OF THE KARABAKH
(ARTSAKH) DIALECT, YEREVAN, ARMAV, 2024, 70 P.**

**ЛАВРЕНТИЙ ОГАНЕСЯН, АРХАИЗМЫ КАРАБАХСКОГО (АРЦАХСКОГО)
ДИАЛЕКТА, ЕРЕВАН, «АРМАВ», 2024, 70 С.**

Լեոնային Ղարաբաղի (Արցախի) պատմական անցյալ ունեցող տարածքը տարբեր ժամանակաշրջաններում վերածվել է հակամարտության գոտու: Եվ չնայած այնտեղ կուտակված մշակութային հսկայածավալ ժառանգությանը, որ ուղղակիորեն պատկանում է հայ էթնոսին և կազմում է հայ ժողովրդի բազմադարյան պատմության մի մասը, այդուհանդերձ, նույնիսկ միջազգային գիտական մամուլում շարունակվում են հրապարակվել կեղծ թեզեր-հոդվածներ, որոնք փորձում են կասկածի տակ առնել հայկական բնիկ միջավայրի մշակութային արժեհամակարգի պատկանելությունը:

Լեոնային Ղարաբաղի (Արցախի) հայկականության հետքերը թերևս կարողանում են վերացնել նյութական մշակութային արժեքները ոչնչացնելով, կեղծումներով և այլն, սակայն հոգևոր մշակույթի աս-

պարեզում դա գրեթե անհնար է: Արցախի հայկականության ազգային պատկերը նախ և առաջ ընդգրկված է բարբառային համակարգում, որ գիտական գրականության մեջ ընդունված է *Սյունիք-Արցախի կամ Ղարաբաղ-Շամախիի բարբառախումբ* եզրույթով: ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լավրենտի Հովհաննիսյանի ուսումնասիրությունը նվիրված է Արցախի բարբառային համակարգի հնաբանական շերտին: Հեղինակը քննում և վերաբժնորում է Արցախի բարբառներում տեղ գտած հնչյունական, բառային, քերականական իրողությունների դերը հայերենագիտության և հնդեվրոպաբանության համար:

Քննելով հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի հետ ունեցած լեզվական զուգահեռները, ինչպես նաև բարբառային տարրերի պահպանման եղանակները՝ գիտնականը ներկայացնում է Ղարաբաղի բարբառի զարգացման փուլերը, տեղանվան ստուգաբանությունը՝ ուշադրությունը սևեռելով հատկապես բառային հնագույն օրինակներին, որոնք չեն հանդիպում ոչ միայն հայերենի գրավոր շրջաններում, այլև հնդեվրոպական լեզվաընտանիքին պատկանող շատ լեզուներում՝ հակառակ պատմական, սոցիալական ու աշխարհաքաղաքական փոփոխություններին: Ուստի՝ Լ. Հովհաննիսյանի սույն աշխատանքը կարևոր է ոչ միայն բարբառագիտության, այլև հայերենի

պատմության, հնդեվրոպական լեզվաբանության և ընդհանրապես հայագիտության տեսանկյունից:

«*Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի հնաբանությունները*» (այսուհետև՝ ՂԲՀ) ուսումնասիրության նյութը լեզվական տվյալներն են հայերենի ամենամեծ միջբարբառախմբի (ըստ Գ. Զահուկյանի), որը Հ. Աճառյանը անվանել է *Ղարաբաղի բարբառ* (Աճառեան 1911, 307), և որի հիմնական մասը (գրեթե 80%-ը) կազմում են բնիկ (պատմական) արցախյան բարբառ-խոսվածքները: Նշենք, որ *Ղարաբաղի բարբառի* կամ *ծայրիյուսիսարևելյան միջբարբառախմբի* բարբառների մեծ մասը բնիկ տարածքից զրկվել է ավելի վաղ՝ անցած դարի սկզբից մինչև 90-ական թվականները (Հավարիկ, Գանձակ, Կոզեն, Շամախի և այլն) և իր հինգհազարամյա պատմությունն ավարտեց 2023 թ.՝ բռնի արտագաղթով: Իր բովանդակությամբ և առհասարակ տեսակով (ուսումնասիրության համար ընտրված նյութ, մեթոդաբանություն, լեզվի հարցերի քննության պատմական մոտեցում և այլն) այն հայ լեզվաբանության մեջ յուրահատուկ է, կարևոր, արդիական: Օտարագգի բազմաթիվ հեղինակների, միջազգային ինստիտուտների համար (օրինակ՝ Օսլոյի համալսարանի Պատմական բարբառագիտության ամբիոնը շարունակում է խոսակցական տարբերակների լայնածավալ հետազոտական ծրագիրը՝ առցանց գիտական շտեմարանների ստեղծումը՝ <https://www.amc.lel.ed.ac.uk/about-2/institute-for-historical-dialectology/>), արդիական են և ուսումնասիրությունների նոր փուլ են թևակոխում պատմական բարբառագիտության հարցերը, մինչդեռ հայ լեզվաբանության արդի փուլում հայերենի բարբառների պատմական հիմքերին քիչ ուշադրություն է դարձվում անգամ աշխարհաքաղաքական ամենօրյա փոփոխությունների պարագայում, երբ տեղայնացված և հնավանդ բարբառները ուղղակի կոչ են գնում պատերազմներին, գաղթերին: Հայերենի բարբառների պատմական հարցերին Հ. Աճառյանից (ինչպես՝ Աճառյան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, Երևան, I մաս, ԵՊՀ հրատ., II մաս, «Հայպետհրատ», Երևան, 1951, Աճառյան Հ. 1898, Քննություն Ղարաբաղի բարբառին: Ուսումնասիրություններ հայկական բարբառախոսութեան, Գ. Վաղարշապատ, տպարան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի, և այլն) հետո առավելապես անդրադարձել են Գ. Զահուկյանը (Զահուկյան Գ., Հայ բարբառագիտության ներածություն, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1972), Մ. Աղաբեկյանը (Աղաբեկյան Մ. 2010, Սյունիք-Արցախ տարածքի բարբառների պատմական հնչյունաբանություն, Հայերենի բարբառագիտական ատլաս (ուսումնասիրություններ և նյութեր), պրակ 3, Երևան, «Նաիրի», և այլն), Ն. Սիմոնյանը (Սիմոնյան Ն. 1989, Հայ բարբառների հնդեվրոպական հնաբանությունները (թեկնածուական ատենախոսություն), ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի գրադարան, Երևան; Սիմոնյան Ն., 1979, Հայ բարբառների հնդեվրոպական հնաբանությունները, Հայոց լեզվի համեմատական քերականության հարցեր, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ. և այլն), համեստ ներդրմամբ նաև՝ տողերիս հեղինակը (Քումունց Մ. 2021, Տարածական հարաբերություններ արտահայտող բարբառային մի քանի հնաբանությունների շուրջ (Վիճահարույց ստուգաբանություններ, բնիկ և օտար բառային ընդհանրություններ կամ հանդիպադրումներ), Գիտական տեղեկագիր, N 1, 14–21; Քումունց Մ. 2021, Հնդեվրոպական շերտի բառերը Սյունիք-Արցախ բարբառային բառապաշարում, Դպրատուն N 1 (11), 56–61; Քումունց Մ. 2021, Հնդեվրոպական «ուռչել» հասկացությունը Սյունիք-Արցախի բարբառային բառապաշարում, Լեզու և լեզվաբանություն N 1 (24), 15–22; Kumunts M. et al.

2023, Semantic and Formal Image of Concepts Related to "Sensory Perceptions" Preserved from the Indo-European Language in the Dialect Area, Wisdom, vol. 25 (1) և այլն, Kumunts M. et al. 2024, The Historical Development of the Place Name in Armenian (Etymology of 'Harzhis' Sacred Area), Forum for Linguistic Studies, N 6(6), և այլն):

Հարկավոր է նկատի ունենալ, որ պատմական բարբառագիտությունը լեզվաբանության ճյուղ է, որն ուսումնասիրում է լեզուների և նրանց բարբառների ձևավորման, զարգացման և փոխակերպման պատմական գործընթացները: Որոշ լեզվաբաններ պատմական բարբառագիտությունը գետեղում են համեմատական լեզվաբանության մեջ՝ որպես պատմահամեմատական բարբառագիտություն (մասնավորապես նախահնդեվրոպական տարածքային բարբառների հիմնախնդիրներով զբաղվող հեղինակները), քանի որ ուսումնասիրության հիմքերը պատմական և համեմատական մեթոդներով են ձևավորվում: Առավել ընդգրկուն եզրույթներով հանդերձ՝ պատմական բարբառագիտությունը կարող է սահմանվել որպես լեզուների և դրանց տարբերակների պատմական վկայությունների տարածամասնակյա (դիախորոնիկ), դիատոպիկ (տարածական և սոցիալական հարթություններում լեզվական տատանումների, այսինքն՝ լեզվի տարբերակ և տարբերակի տատանումների) (Matthews P.H. 2014, The Concise Oxford Dictionary of Linguistics, New York, Oxford University Press, 2014) և սոցիալական տարբերակների ուսումնասիրություն (Alcorn R. et al. 2020, Historical Dialectology in the Digital Age, Edinburgh, Edinburgh University Press):

Պատմական բարբառագիտությունը ներառում է լեզվի տարբերակների այն տարատեսակները, որոնք գործածվել են պատմական որոշակի շրջանում, կրել փոփոխություններ պատմական մի շրջանից մյուսին անցման փուլերում: Լայն առումով՝ պատմական բարբառագիտությունը ուղղակի բարբառների մասին ուսումնասիրություն է, որ վերաբերում է լեզվի և այն կրող համայնքի աշխարհագրական և սոցիալական տարածության տարբերությանը (խոսակցական տարբերակին): Այս գիտաճյուղը զարգացման նոր ընթացք է ստանում ընդհանուր լեզվաբանության համակարգում, և եթե նախկինում ուսումնասիրության նյութերը սահմանափակվում էին հնչյունական, բառային զուգաբանությունների համեմատական քննությամբ, ապա մեր օրերում գիտաճյուղը ուսումնասիրության նյութ է վերցնում նաև ձևաբանության (Լ. Հովհաննիսյանի սույն աշխատանքն ընդգրկում է լեզվի երեք բաժին՝ հնչյունաբանություն, բառագիտություն և քերականություն), շարահյուսության և նույնիսկ ոճաբանության մակարդակներից (Moser A.-M. et al. 2024, Introduction: Towards a comparative historical dialectology, Journal of Historical Syntax, vol. 8 (7): Այս ամենով հանդերձ, ելնելով Լ. Հովհաննիսյանի աշխատության բովանդակությունից՝ փորձենք տալ պատմական բարբառագիտության սահմանումը. «Պատմական բարբառագիտությունը ուսումնասիրում է բարբառների զարգացումը՝ տեղայնացված պատմաաշխարհագրական որոշակի սահմանում, և դրանց լեզվական երևույթները՝ հաշվի առնելով պատմական, մշակութային, սոցիալական և աշխարհագրական ազդեցությունները: Այն նպատակ ունի բացահայտելու լեզվական տարբերակների ծագման, զարգացման և միմյանց հետ ունեցած փոխազդեցության կանոնները, դրանց դերը ժողովրդի պատմության համալրմանում»:

Պատմական բարբառագիտությունը խիստ փոխկապակցված է լեզվաբանության տարբեր գիտաճյուղերի և հարակից գիտությունների հետ, քանի որ բարբառների

ուսումնասիրությունը ներառում է լեզվի (այլև՝ օտար լեզուների), մշակույթի, պատմության և հասարակության միջև առկա կապերը: Ըստ այդմ՝ պատմական բարբառագիտությամբ զբաղվելը կամ բարբառային որևէ միավոր համաժամանակյա և տարածամանակյա լեզվավիճակով ուսումնասիրելը պահանջում են համակողմանի գիտելիքներ մի քանի գիտակարգերի բնագավառներում:

Այս առումով Լ. Հովհաննիսյանի աշխատանքը ներառում է Արցախի բարբառային միավորներին բնորոշ (ընդհանրական, ոչ մասնավոր) հնչյունական, բառային և քերականական համաժամանակյա տարրերը՝ նախահայերենի կամ հին հայերենի գրավոր վկայությունների՝ տարածամանակյա տվյալների համեմատությամբ: Հեղինակը հաստատում և ընդգծում է բարբառային տարածքի խոսակցական միավորների պատմական-հասարակական դերը ոչ միայն հայերենի, այլև հնդեվրոպական հիմք լեզվի մշակույթի առանցքում՝ բարբառը համարելով ոչ թե գրական լեզվից կամ այլ լեզվից ածանցված, այլ հնդեվրոպական հիմք լեզվից բնականորեն առաջացած, ընդհանուր հայերենի (գրական, խոսակցական տարբերակներն ամբողջությամբ) առանցքում, նրա համակցությամբ և տարածքային յուրահատկություններով զարգացում ապրած և հիմք լեզվի տարրերը պահպանած տարածքային լեզու: Այն ավելի հին է և հարուստ լեզվական ավանդույթներով, քան պետական կարգավիճակ ունեցող ժամանակակից շատ լեզուներ: Աշխարհագրորեն որոշակիորեն մեկուսացված և հիմնականում միատարր ազգաբնակչություն ունեցող, սոցիալապես բնատնտեսական վարքագծով բարբառային տարածքը ոչ մեծ տատանումներով շփումներ է ունեցել գրավոր վկայություններով և հարուստ ժառանգությամբ (ներքին գերակա) գրաբարի (անմիջական) և իրանական (արտաքին գերակա) լեզուների հետ (մասնակի): Այս պայմանները հիմք են դարձել ոչ միայն հնաբանական շերտի պահպանման, այլև տարածքային բառապաշարի հարստացման համար:

ՂԲՀ-ն ունի հետևյալ կառուցվածքը՝ «Նախաբան», մաս I («Արցախ, Ղարաբաղ տեղանունների շուրջ»), մաս II («Հնչյունական-հնչյունափոխական հնաբանություններ»), մաս III («Բառային (բառապաշարային) հնաբանություններ»), մաս IV («Բառակազմական հնաբանություններ»), մաս V (Ձևաբանություն), «Ստուգաբանություն, բառաբանություն», «Գրականություն», «Համառոտություններ», «Բովանդակություն»: Մասնավորելով ՂԲՀ-ում ընդգրկված ուսումնասիրության ոլորտները և դրանցից ածանցվող գիտաճյուղերը՝ փորձենք ներկայացնել բուն աշխատանքը՝ ըստ լեզվամշակութային բնագավառների:

Ա. *Լեզվաբանության պարագայում* գրեթե չկա մի ենթաբնագավառ, որ չվերաբերի բարբառագիտությանը, առավել ևս՝ չկա գրական լեզու, որ առաջացած չլինի բարբառից: Սակայն դրանցից մի քանիսն ուղղակի հիմնարար դեր ունեն բարբառների պատմական զարգացումն ուսումնասիրելու համար: Աշխատության բոլոր մասերում նախ և առաջ արծարծված են համեմատական լեզվաբանության հարցերը: Համեմատական լեզվաբանության առաջադրած մեթոդները բարբառագիտության մեջ օգտագործվում են գրական լեզվի և բարբառների (բարբառային միավորների) միջև եղած նմանությունները և տարբերությունները բացահայտելու համար. համեմատական վերլուծություններն օգնում են վերականգնելու հին բարբառների և լեզվական ձևերի նախնական վիճակը: Այս պարագայում համեմատությունը ամբողջությամբ

յամբ *եռեգր* է՝ բարբառ-գրաբար (գրավոր վկայություն) – հնդեվրոպական հիմք լեզու, մասնակիորեն՝ *քառեգր* (հնդեվրոպական հիմք լեզվից առաջացած լեզուներ):

Բարբառները ներառում են լեզվի ուսումնասիրության բոլոր մակարդակները, այսպես՝ *հնչյունաբանության* մակարդակում ուսումնասիրվում են բարբառների հնչյունական տարբերությունները, փոփոխությունների օրինաչափությունները և դրանց դերը լեզվի զարգացման մեջ: Պատմաաշխարհագրական կարևոր դիրքում գտնվող մի շարք բարբառներ կարող են նաև նյութ տալ այլ լեզուների հնչյունական զարգացման հարցերը քննելիս: ՂԲՀ-ում բարբառի հնչյունական իրողություններից ընդգծվում է հնդեվրոպերենի *o (*ō)-ի առկայությունը մի շարք բառերում՝ *շօն, ւրօն, թօր* և այլն, որոնք, ըստ հեղինակի, գրաբարի ու > o հնչյունափոխությամբ չեն ձևավորվել: Եվ թեև այս հարցում հեղինակը խորամուխ չի լինում՝ բացառելու գրաբարյան ազդեցությունը կամ հինհայերենյան հնչյունափոխական երևույթի մնացուկը բարբառային տարածքում, այդուհանդերձ, կարծում ենք, բավարար չեն նաև հիմքերը՝ ժխտելու նախահայերենից եկած հնչյունական հնաբանությունները ուսումնասիրվող տարածքում: *Բառագիտության* բոլոր բաժինները ներդնելի են բարբառագիտության պատմության ուսումնասիրության մեջ: Բարբառային բառապաշարի ձևավորումն ու զարգացման ճանապարհները որոշելը ուսումնասիրության կարևորագույն առարկա է ոչ միայն տվյալ բարբառի, այլ նաև մայր լեզվի և փոխշփման մեջ գտնվող այլ լեզուների համար: Հատկապես ուշադրության են արժանի տեղական առանձնահատկություններով բառերը (այսպես ասած՝ բարբառայնությունները կամ գավառաբանությունները) և փոխառությունները: ՂԲՀ-ում առավել ուշադրության են արժանացել բառարմատական, բառակազմական հնաբանությունները (14–25, 44–45), որոնց հիմնական մասը հեղինակը քննել է առանձին բառահոդվածներով, հոդվածներով (Բառային հնաբանությունները Ղարաբաղի բարբառում, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1979, N 9 (52), 52–60, Գրաբարի և Ղարաբաղի բարբառի առնչության հարցի շուրջ, Պատմա-բանասիրական հանդես, 1977, N 1, 144–153, Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի հնագույն շերտերը, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2000, N 1 (117), 117–122, Ղարաբաղի բարբառում իրանական մի քանի փոխառությունների մասին, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1990, N 11, 65–70, Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի մի քանի բառերի ստուգաբանություն, Պատմա-բանասիրական հանդես, 2019, N 1, 177–183), այդ պատճառով աշխատանքը չի ծանրաբեռնել ավելորդ նյութով: Մենք ևս այս մասին ունենք բավարար տվյալներ, որոնք հիմնավորում են բարբառային բառապաշարում ընդգրկված մի շարք բառերի նախահայերենյան ծագումը: *Քերականության* մակարդակում ուսումնասիրվում են բարբառների քերականական կառուցվածքները՝ թե՛ ձևաբանական, թե՛ շարահյուսական: Բարբառային տարածքում առկա ոճաարտահայտչական միջոցներին անդրադարձը պատմական տեսանկյունից բացակայում է: Կարծում ենք, սակայն, որ բարբառային ոճերը՝ դարձվածքներ, փոխաբերություններ, ասույթներ և այլն, կարևոր են լեզվի ուսումնասիրության համար, քանի որ դրանց լուսաբանումը կարող է օգտակար լինել գեղարվեստական խոսքի կառուցման համար:

ՂԲՀ-ն արժևորվում է նաև *հանրալեզվաբանության* տեսանկյունից: Այստեղ էական հարցեր են առաջադրված ոչ միայն լեզվաբանության, այլև պատմաքաղաքական, ազգաբանական և մշակութային գիտահամակարգերի համար: Ղարաբաղի

բարբառի ձևավորման ժամանակաշրջանը, տարածվածությունը (54), տեղանվան նշանակությունը (Արցախ, Ղարաբաղ տեղանունների շուրջ, 4–9), բարբառային տարածքում առկա հին և հնագույն լեզուներից անցած փոխառությունների գոյությունը (Փոխառություններ, 18–20) կարող են օգտակար լինել ազգային դիվանագիտության հոգևորաբանությունը կառուցելիս: Այս առումով թերևս հատկանշական է *-անք* և *-ունք* ածանցների սոցիալական գործառույթը տարածքում. դրանք հիմնականում մատնանշել են գերդաստան, ազգակցական կապ. մի երևույթ, որ ծագում է նախահայերենի շրջանից, և որը մթագնել է այլ տարածքներում, իսկ Սյունիք-Արցախում ավանդույթի ուժով պահպանվում է մինչև մեր օրերը:

Աշխատանքը ներառում է նաև «լեզուն քաղաքականության մեջ» ընդգրկուն հարցը, որ ամփոփված է բառային ստուգաբանություններում: Եվ չնայած հեղինակը համեստորեն դուրս չի գալիս գիտական-ակադեմիական շրջանակից և չի ընդգծում, որ տարածաշրջանի ազգային պատկանելությունը, ըստ բարբառային հնաբանական շերտի, երկմտելի չէ, այդուհանդերձ, ՂԲՀ-ի հրապարակման նպատակը ազգային, պետական շահերին ծառայելն է: Միայն Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքում հանդիպող հնդեվրոպական ծագմամբ մի շարք բառերի գոյությունը (նախ՝ «Բառային (բառապաշարային) հնաբանություններ» (14–18), ապա՝ «Ստուգաբանություն, բառաքնություն» (44–54) բաժիններում), անշուշտ, թարմացնում է Հայկական լեռնաշխարհի՝ հնդեվրոպական բնաշխարհի կամ հնդեվրոպական առաջին գաղթօջախներից մեկը համարվելու դրույթը: Այո՛, մեր պարտությունը, տարածաշրջանում դիրքերի թուլությունը պայմանավորված են նաև հայագիտական աշխատությունների միջազգայնացման սակավությամբ: Գիտությունը հաճախ սոցիալականացնում ենք՝ մոռանալով դրա իրական առաքելությունը ազգային-պետական դերակատարության համար: Սյունիք-Արցախի բարբառների տարածվածությունը պատմական շրջանում, դրանց ազդեցությունը սոցիալական և ազգային տարբեր խմբերի վրա ձևավորել են բնական միջավայր, որտեղ կարելի է գտնել հայկականության ամենահին հետքերը: ՂԲՀ-ում բարբառային տարբերակների սոցիալական գործառույթները (ասենք՝ քաղաքային և գյուղական բնակավայրերի խոսույթի տարբերակումը որակական առումով, բարբառակիր սոցիալական խմբերին վերաբերող խնդիրներ և այլն), միավորների միջև լեզվական իրողությունների զուգաբանությունները և նման հարցեր քննված չեն, որովհետև աշխատանքի նպատակը ոչ թե պատմական տարածքի բարբառների հատկանիշների բացահայտումն է կամ փաստի վերահաստատումը, այլ մարդկության պատմության համար կարևոր, հնդեվրոպական մշակույթի հիմքերը բովանդակող ոչ նյութական մշակութային արեալի բացահայտումը: Այս տարածքը, կորցնելով իր բնիկ արարողին և նրա հնավանդ խոսույթը, պիտի դառնա «մշակութային եղեռնադաշտ»:

Բ. Պապմանյան և մշակութային տեսանկյունից լեզվաբանական այս ուսումնասիրությունը կարևոր է երկու առումով՝ 1. Ղարաբաղի բարբառի ձևավորումը և տարածումը պատմական միջավայրում հաճախ պայմանավորված են պատմական գործընթացներով (վերաբնակեցում, քաղաքական, ազգային միավորումներ, պատերազմներ): Թեև աշխատանքում առանձնացված չեն, ասենք, «եկվոր» բարբառային միավորների (Նախիջևան, Սևասար (Ղարադաղ) և այլն) կամ բարբառի զարգացման ընթացքում ենթաշերտային ազդեցությունները, այլ ընդհանրական հիմքով են քննվում լեզվական տարրերը, այդուհանդերձ, աշխատության որոշ մասերում կան

անդրադարձներ (օրինակ՝ բառային որոշ միավորների անհայտ լինելը, ինչպես՝ *փալոր*, *ծիրան* և այլ)։ 2. Ղարաբաղի բարբառները, անշուշտ, պահպանել են պատմական հին շերտերի լեզվական և լեզվամտածողության տարրերը։ Ուշագրավ է շաբաթվա օրերի մասին ենթաբաժինը, որտեղ շաբաթվա 6 օրերի անվանումները առնչակցվում են Աստվածաշնչի իրողության հետ (42–43)։

Ժամանակակից բարբառագիտությունը և նրա զարգացումը արդի շրջանում մեծապես կախված են տեխնոլոգիաներից։ Թվային գործիքները, արհեստական բանականության վրա հիմնված վերլուծությունները և բարբառային կորպուսները կշարունակեն զարգացնել այս ոլորտը։ Հայաստանում արդեն կարևոր են բարբառների թվայնացումը և նոր սերնդին փոխանցելու ծրագրված քայլերը։ Եվ թեև ՂԲՀ-ն չի ներառում ժամանակակից մոտեցումները, պատմական բարբառագիտությանը նվիրված նորագույն հրապարակումները, այդուհանդերձ, մի կողմից, այն եզրագծում է բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Լ. Հովհաննիսյանի 50-ամյա գիտական գործունեության *արցախյան բաժինը*՝ որպես ամփոփում, մյուս կողմից, ՂԲՀ-ն կարող է լինել Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի հնաբանությունները բովանդակող նոր աշխատանքի ուղենիշ, Ղարաբաղի բարբառային կորպուսի աշխատանքային պլան, Արցախի բարբառով՝ *սըռնէ*։

Մհեր Քումունց
Mher Kumunts
Mrep Kymunc

Լեզվի ինստիտուտ, Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստան
Institute of Linguistics, National Academy of Sciences, Armenia
Институт языка, Национальная академия наук, Армения

inslang@sci.am

DOI: 10.53548/0320-8117-2025.1-282